

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Frigren, Pirita

Title: Työn erottama perhe : 1800-luvun suomalaiset merimieskotitaloudet ja naisten toimijuus

Year: 2016

Version: Published version

Copyright: © 2016 Työelämän tutkimus

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Frigren, P. (2016). Työn erottama perhe : 1800-luvun suomalaiset merimieskotitaloudet ja naisten toimijuus. *Työelämän tutkimus*, 14(3), 346-353.

<https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/87002/45903>

Työn erottama perhe – 1800-luvun suomalaiset merimieskotitaloudet ja naisten toimijuus

Pirita Frigren

Kun Odysseus palasi vaimonsa Penelopen ja poikansa Telemakhoksen luokse Troijan sodasta, hän oli ollut poissa kaksikymmentä vuotta. Matkallaan Odysseus kohtasi suuria vaaroja ja seireenien houkutuksia. Kotona Penelope pysyi uskollisena, vaikka häntä piirittivät monet kosijat. Uskollisuutensa merkiksi Penelope kutoi kangasta, jonka valmistuttua hän vakuutti tekevänsä päätöksen uudesta sulhasesta. Penelope sai aina lisää aikaa odottaa rakastettunsa paluuta, kun hän purki öisin sen, mitä päivällä kutoi. Viimein Odysseus palasi, kerjäläiseksi naamioituneena ja kilpakosijat taistelussa voittaen.

Maailmankirjallisuus on täynnä toisintoja Odysseian juonesta: siinä missä mies temmataa suuren maailman vaaroihin, naisen koettelemuksena on, miten hän jaksaa odottaa miehensä paluuta. 1800-luvun Suomeen tarinan siirsi Sakari Topelius näytelmässään Briitta Skrifwars (1866). Siinä köyhyydessä elävä pohjalainen merimiehen vaimo Briitta torjuu hänen suosiotaan tavoittelevan nimismiehen, vaikka tämä kiristää naista maksamattomilla veloilla. Nimismiehen kertomia huhuja Briitan miehen uudesta elämästä New Yorkissa irlantilaisnaisen puolisona hän ei ota kuuleviin korviinsa. Hän uskoo olevansa kunniallisesti merillä kuolleen miehen leski. Viimein merenkulkijan vaimon nöyryys palikitaan, kun huonoa suomea solkkaava Erik Skrifwars yllättäen palaakin komeat, merillä ansaitut palkkarahat mukanaan.

Klassikkoeepos ja sen muunnelmat johdattelevat pohtimaan työn tai sodan vuoksi hajoavaa perhettä historiallisena ilmiönä. 1800-luvun suomalaisille merimiehille ja merimiesten vaimoille vuosikausien erossa olo oli yhtä tavallista kuin Odysseukselle ja Penelopelle. Kauppamerenkulun laajeneminen vuosisadan kuluessa entistä voimakkaammin Itämeren ulkopuoliseen liikenteeseen heijastui suoraan perheisiin. Työsopimusten kesto ei ennen vuoden 1873 merilakia rajoitettu, ja perheenisät viipyivät rahtilaivojen matkassa kuljetuskysynnän ja Itämeren jäätilanteen mukaan. Merenkulun kasvun myötä Oulun, Pietarsaaren ja Porin kaltaiset pikkukaupungit integroituivat globaaliin talouteen, ja merityövoima lisääntyi muutamassa kymmenessä vuodessa yli 300 prosenttia. 1800-luvun jälkipuoliskolle tultaessa merenkulku työllisti lähes 10 000 henkilöä, minkä lisäksi arviolta tuhansia merimiehiä jäi pysyvästi ulkomaille. Kasvu oli ennen kaikkea suhteellinen, sillä yli 90 prosenttia väestöstä eli yhä maataloudesta. Merimiesperheet olivat ensimmäisiä palkka- ja siirtotyöperheitä muutoin vielä alktuotantopainotteisessa ja vain vähän kaupunkiyhteisössä yhteiskunnassa. (SVT 1865; Hoffman 1977; Kaukiainen 1991.)

Olen väitöskirjassani tutkinut, miten puolisoitten erillään olo vaikutti merimiesten vaimojen asemaan 1800-luvun kaupunkiyhteisössä. Kauppamerenkulun perustui sukupuolen ja vakanssihierarkian mukaan organisoi-

dulle työlle. Siinä eri tehtäviin palkatut miehet lähtivät pitkiksi ajoiksi pois paikallisyhteisöstä ja naiset jäivät vastaamaan merenkulun kotisatamalta vaatimista toiminnoista. Työni käsittelee tiettyä sosiaali- ja sukupuoliryhmää, mutta on samalla tutkimus suomalaisesta kaupungista sekä perheen merkityksistä 1800-luvun puolivälin suomalaisessa yhteiskunnassa. Käsitän perheen yhteisen perhetalouden, turvan ja hoivan ympärille rakentuneena lähiyhteisönä, jota normien ja ihanteiden tasolla sääteli yhteiskuntaa leimannut patriarkaalinen, miehen perheen pääksi oletettava sosiaalinen järjestys (esim. Tilly & Scott 1978). Merimiesperheissä mies oli säännöllisesti poissa kotitaloudesta. Samalla laivanomistajan ja kapteenin alaisuudessa palvellut merimies oli itsekin kontrolloidussa asemassa. Hänen tuli voimassa olleen laillisen suojeluksen järjestelmän nojalla hankkiutua palvelukseen. Suojelussuhde ulottui miehen työn kautta myös muuhun perhekkuntaan.

Tutkimus kohdistuu erityisesti Poriin, josta kasvoi yksi autonomian ajan merkittävimmistä laivanvarustuskaupungeista. Käsitellen suomalaista satamakaupunkia merenkulkuyhteisönä, jolle merenkulun leima tuli eksogeenisesti, laivanvarustuksen noustessa noin 50 vuoden ajaksi pääelinkeinoksi. Eksogeenista merenkulkuyhteisöä leimasi sosiaalinen heterogeenisuus: kaupungissa eli paljon muutakin väestöä kuin merenkulkijoita (Davids 2015). Saariston kalastuksesta ja talonpoikaispuurjehduksesta eläviä maalaispitäjiä voidaan sen sijaan nimittää endogeenisiksi merenkulkuyhteisöiksi: niissä lähes kaikki asukkaat elivät tavalla tai toisella merellisistä elinkeinoista.

Tutkimusjoukoksi muodostui 551 vuosien 1790–1840 aikana syntynyttä naista, jotka olivat elämänsä aikana naimisissa kauppalaivoilla työskennelleen merimiehen kanssa. Lukumäärä ei perustu valmiiseen luokitteluun vaan asiakirjalähteistä tekemiini havaintoihin sekä niiden yhdistelyyn. Tuloksena on joukko henkilöprofiileita, joista osasta on mahdollista hahmottaa kokonainen elämäntarina ja joista joidenkin menneisyyden asiakirjoihin

jättämät jäljet ovat niin hatarat, että jopa etunimen identifiointi voi olla mahdotonta. Tätä naisten ryhmää ei myöskään ollut menneisyydessä sellaisenaan olemassa, vaan se on tutkijan konstruktio saman sukupolven, sosiaalisen aseman, siviilisäädyn ja sukupuolen edustajista. Ryhmälle tyypillisiä piirteitä hahmottelevaa tutkimusotetta nimitetään historianantutkimuksessa prosopografiseksi lähestymistavaksi (Uotila 2014).

Työn ja perheen yhdistäminen historiassa

Perhehistoria on muutakin kuin arjen ja yksityiselämän tutkimusta. On vaikea löytää sellaista historian tai nykypäivän ilmiötä, joka ei jollain tavalla kätkeytyisi taustalleen näkemyksiä siitä, minkälaisia perheiden pitäisi olla. Perheiden mukautuminen työmarkkinoiden vaatimukseen on tästä hyvä esimerkki. EU-retoriikan tasolla (eurooppalaisen) työvoiman liikkuvuutta pidetään positiivisena määreenä. Liikkuvuuden esteiden purkaminen muotoillaan yksittäiselle työntekijälle suotuisaksi asiantilaksi aina siinä määrin, että ihanteesta on tulossa normi: työttömien ja eri ammattiryhmien työperäistä mobiliteettia voidaan pitää sosiaaliturvan tai uralla etenemisen suoranaisena ehtona. Hyvin vähän keskustellaan siitä, mitä yksilön liikkuvuus merkitsee läheisyyden kannalta.

Vielä 1800-luvun alkupuolella työvoimaa pyrittiin voimakkaasti sitomaan paikoilleen. Säädöksistä huolimatta ihmiset liikkivat työn perässä maan sisällä ja ulkomaille. Merimiehet olivat ammattiryhmä, jota porvarissääty käytti valtiopäiväkeskusteluissa esimerkkinä työvoiman liikkuvuuden vapauttamisen välttämättömyydestä. Liian tiukka säätely miellettiin yhdeksi syyksi sille, miksi merimiehet karkasivat määräsäätämissä päämääränään paremmat palkat ulkomaisilla laivoilla. Topeliuksen kuvaamassa Erik Skrifwarsin hahmossa tiivistyvät halvan työvoiman maasta tulevan siirtolaisen toiveet ja ihanteet: ulkomailta rikastuminen ja kotiin palaaminen.

Työ purjelaivalla oli vaarallista ja raskasta eikä tie ryysyistä rikkauteen yleensä ollut avoinna ulkomaille karanneillekaan. Merityötä onkin usein pidetty naimattomien nuorten miesten väliaikaisammattina (esim. Kaukiainen 1997; Lybeck 2012). Silti vähintään kolmasosalla 1800-luvun merimiehistä oli perhe. Osa vaihtoi kasvussa olevalle alalle vasta avioituttuaan ja työskenneltyään jo muissa ammateissa. Niinpä laivakokki tai jungmanni saattoi olla perheellinen, yli 40-vuotias mies.

1800-luvun loppupuolella alettiin ajatella, että merityö soveltui huonosti perheenisille, sillä riskialttiuden lisäksi se vieraannutti tekijänsä kodista ja muista ihmisistä. Kuten kanadalainen merihistorioitsija Valerie Burton (1999) on huomauttanut, ajatus oli suoraan kytköksissä ydinperheideologian läpimurtoon. Perheen tuli olla lasten kasvatusyksikkö, jota mies elätti, mutta ei liian kaukana vaimonsa rinnalta. Käytännössä merityö muodosti lukemattomille perheille toimeentulon perustan eikä vaihtoehtoja perheen hajallaan ololle välttämättä ollut.

Varhaismodernina aikana avioliitto ja perheen perustaminen nähtiin ammatin hoitamisen kannalta suosiollisena tekijänä, vaikka vastuu perheenelätyksestä merkitsi taloudellista taakkaa. Käsitöläisille ja kauppiasurasta haaveileville oman kotitalouden perustaminen oli portti täysvaltaiseen ammatinharjoittamiseen. Perhe ja työ kulkivat käsi kädessä myös alempia sosiaaliryhmiä koskevissa ihanteissa ja normeissa. Avioliittoon aikovalla tuli olla toimeentulon lähde tiedossaan. Niin miehelle kuin naiselle avioliitto ja perhe merkitsivät ikään kuin täydeksi aikuiseksi tuloa. (Häggman 1994; Markkola 1994; Saarimäki 2010.)

Niin tärkeänä kuin naimisiinmenoaa voidaan menneisyyden ihmiselle pitääkin, suomalaiset elivät avioliitossa todennäköisimmin vasta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Avioituneisuus oli suurimmillaan 1960-luvulla, jolloin 20–44-vuotiaista naisista jopa 72 prosenttia ja 65 prosenttia samanaikäisistä miehistä oli naimisissa. 1800-luvulla

vain hieman yli 40 prosenttia saman ikäryhmän kaupunkilaisnaisista ja -miehistä eli avioliitossa. (Pitkänen 1981.)

Avioliitossa eläminen ei siis ollut vallitsevinta kuvitellussa perinteisessä yhteiskunnassa kaukana menneisyydessä, vaan vuosikymmenellä, jolloin avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus viimein vapautui ehkäisy pillerien ja asenneilmaston muutoksen ansiossa. Varhaismoderni yhteiskunta oli huomattavissa määrin myös naimattomien yhteiskunta (Miettinen 2012). Merimiehen kanssa solmittu avioliitto oli riskiratkaisu, sillä leskeksi jäämisen todennäköisyys oli suuri. Silti se antoi taloudellista turvaa sekä naimatonta naista korkeamman statuksen asetelmassa, jossa naimaton nainen oli näyttajansa holhouksenalainen, nainut nainen ”ainoastaan” miehensä edusmiehisyyden alainen.

Vaikka avioliittoinstituutio on menettänyt sosiaalisen normin luonteensa, perheelä nähdään yhä olevan vaikutuksia siihen, miten yksilö toimii yhteisössä. Näissä puheenvuoroissa perheyksikkö antaa yksilön toiminnalle oikeaksi katsotun suunnan, sitoo häntä yhteisöelämään ja takaa yhteiskuntarauhaa. Ajatukseen miehen ja naisen avioliitosta vakaiden olojen turvaajana sisältyy suvaitsemattomuuden vaara muunlaisia perherakenteita kohtaan. Esimerkiksi 28.11.2014 hyväksytyä tasa-arvoista avioliittolakia kritisoineiden perusteluissa ydinperhe sitouttaa miehen tiukemmin jälkikasvuunsa, perheeseensä ja viime kädessä koko yhteiskuntaan.

Ottamatta kantaa näkemyksiin lain miehyydelle ja yhteiskuntarauhalle aiheuttamista uhista, on helppo huomata, että meillä on usein tapana heijastaa menneisyyteen käsitys harmonisesta, alkuperäisestä ja oikeasta asiaintilasta. Perheen tapauksessa sellainen olisi esimerkiksi Lutherin Vähä-katekismuksessa määritelty kotitalous, jossa isännän ja emännän suojissa elivät niin lapset, syytinkivanhukset kuin palkollisetkin. Sellaiseksi voidaan nähdä myös ehjä ydinperhe, joka koostuu vain isästä, äidistä ja biologisista lapsista, isovanhemmat ja muu suku taustalla tukiverkostona.

Kuitenkin menneisydessä on niin sanottujen ehjien perheiden ohella aina ollut niistä poikkeavia kokoonpanoja, kuten leskien muodostamia uusperheitä, kahden naisen talouksia, yksinhuoltajuutta tai sukulaisraajat ylittävää yhteisasumista. Talonpoikaistiloillakin tavallinen tilanne oli naislesken jääminen yksin kotitalouden pääksi. Työläisperheelle perheenjäsenten erilläänolo oli aina jollain tasolla läsnä, lähtiväthän lapsetkin viimeistään ripiltä päästyään palkollisiksi.

Miesten ollessa merillä kaupunkiyhteisössä oli huomattava määrä naisten johtamia kotitalouksia, joista lähes puolet jäi sellaisiksi miehen kuoleman tai katoamisen vuoksi. Asumisjärjestelyt olivat yksi hajallaan olevien perheiden selviytymisstrategia. Äidin ja lasten kanssa saattoi asua muita naisia, lapsia tai vanhuksia, jotka eivät olleet heille sukua. Tämä vähensi asumiskustannuksia ja antoi turvaa. Merillä oleva mies kuului kotitaloukokoonpanoon veroluetteloissa ja papin pitäessä kirjaa seurakuntalaisistaan niin kauan kuin hän oli elossa ja hänen olinpaikkansa tiedettiin.

Kaikkien perheenjäsenien majailminen saman katon alla ei siis ollut oleellisin perheitä määrittävä piirre. Sen sijaan elämiseen käytettävät varat olivat jossain määrin yhteiset. Tämä konkretisoitui suomalaisella merityösektorilla vakiintuneessa käytännössä, jonka nojalla merimiehen vaimolla oli mahdollisuus nostaa osa miehen palkasta laivanvarustajalta valtakirjaa eli vetoseteliä vastaan. Olen työnsäni pohtinut vetosetelikäytännön roolia varhaisena, paikallisena ja ammattialakohtaisena perhepoliittisena käytäntönä aikana ennen perhepalkkaa eli miehelle perheenasutusvastuun nojalla maksettuja korotettuja ansioita (perhepalkasta esim. Pylkkänen 2006).

Menneisydessä yksilön tärkein hyvinvoinnin tae oli sukuverkosto. Laki velvoitti sukulaiset huolehtimaan toisistaan. Seurakunnallinen köyhäinhoito tuli hätiin vain jos ensisijainen turvaverkko petti. Resurssien epätasainen jakautuminen teki suurelle osalle väestöä mahdolltomaksi nojata pelkästään suvun tarjoa-

maan turvaan. Toistuvista katoajoista ja lasusuuntaisesta eliniänodotteesta huolimatta Suomen väestö kasvoi noin miljoonasta lähes kahteen miljoonaan vuosina 1815–1865. Maatalouden tuottavuus ei lisääntynyt samaa vauhtia ja väestö lähti kotipitäjistään liikkeelle etsimään toimeentuloa muualta. Ajanjaksoa on kuvattu sääty-yhteiskunnan viimeisenä ja kärjistyneimpänä vuosisatana. Sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus kulminoitui 1860-luvun lopun katovuosina noin 200 000 ihmisen väestötappiona (Voutilainen 2016).

Myös monet merimiesväestöön kuuluvat muuttivat satamakaupunkiin maaseudulta ja katkaisivat välittömän yhteytensä sukuun. Pitkäkestoinen, kuukausipalkkana korvattava työ loi ajan oloissa suhteellisen vakaan toimeentulon, mutta teki merimieskotitalouksista haavoittuvaisia yllättäville tekijöille kuten työtillaisuuksien tai työkyvyn ehtymiselle. Vain pienellä osalla oli turvanaan kiinteää omaisuutta, kotieläimiä, säästöjä tai vakuutuksia. Suvun ja pitkän tähtäimen varotoimien puuttuessa tukea haettiin ystävistä, naapureista ja paikallisista instituutioista. Tämä piirre on noussut esiin myös ulkomaisissa merenkulkuyhteisöjä käsittelevissä tutkimuksissa (van der Heijden & van den Heuvel 2007; Norling 2000; Herndon 1996). Havaintojen mukaan merenkuluelinkeinot pakottivat paikallisyhteisöjä ottamaan perheitä ja suvuilta vastuuta yksilöiden selviytymisestä ja muuttivat näin institutionaalisia tapoja vastata heikoimmassa asemassa olevista.

Merimiesten vaimot saattoivat kääntyä satamakaupunkien johdon, köyhäinhoidon, laivanvarustajien sekä merityövoimaa hallinnoineen merimieshuoneen puoleen. Edes palkkarahojen saaminen valtakirjaa vastaan ei kuitenkaan ollut aina itsestäänselvyys. Avunhakeminen, anominen, päätöksistä valittaminen ja oikeiden sanojen käyttäminen vaativat toimintakykyä ja tietoa oikeuksista joita alamailla oli.

Naisten aktiivinen toiminta johti moniin ennakkotapauksiin koskien sitä, keitä avustettiin, millä ehdoilla ja miten avustuksen suu-

ruus määritytti. Lisäksi kaupunkien tuli lisätä naisten ansaintamahdollisuuksia naisjohtoitien kotitalouksien lisääntyessä ja ammattikuntien kiltajärjestelmän yhä pitäessä monopolia kaupan ja käsityön aloilla. Merimieshuone toimi työvoiman hallinnoinnin ohella merimiesten apukassana ja sen velvollisuus avustaa merimiesten leskiä ja orpolapsia perustui jo 1700-luvulla annettuun ohjesääntöön. Avustustoiminta oli kuitenkin pitkään, kuten seurakunnallinen köyhäinhoitokin, almujen jakamista yhteisön vanhimmille, sairaimmille ja turvattomimmille jäsenille.

Merenkulun kasvaessa apua tarvitsevat eivät olleet vain iäkkäitä merimiehen leskiä vaan nuoria, työkykyisiä ihmisiä. Apua hakevan puolisololla ei välttämättä ollut takanaan vuosikausien kunniakasta uraa merillä, vaan avustusta saattoi hakea nuori vaimo, jonka mies oli karannut ulkomailla ensimmäisellä laivamatkallaan ja joka oli laivanvarustajille ja merimieshuoneen johtokunnalle entuudestaan tuntematon. Toimeentulo-ongelmat saattoivat lisäksi olla tilapäisiä. Naisten ja instituutioiden kohtaamista leimasi avun tarpeen pohtiminen tapaus tapaukselta. Saatu apu kiinnitti perheet tiukasti merenkuluelinkeinon suojelukseseen.

Lukemattomat suomalaiset merimiehet karkasivat laivastaan ulkomaisessa satamassa. Merimiehet käyttivät hyväkseen tätä lähes ainoaa tapaa siirtyä kansainvälisille työmarkkinoille (Ojala ym. 2013). Esimerkiksi Porissa noin joka kymmenes merimiehen vaimo sai kuulla miehensä karanneen ulkoilmaisessa satamassa – mikäli uutinen hänet ikinä tavoitti. Suurin osa karanneista merimiehistä ei palannut enää kotiin; tässä mielessä siirtotyötä ja perhettä ei voinut yhdistää. Karkaaminen pakotti vaimot miettimään erilaisia toimeentulostrategioita, joista yksi oli avioeron hakeminen ja uuden avioliiton solmiminen.

Vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan lain avioliiton purkamista säätelevät kohdat tunnusivat hylätyksi tulemisen aviorikoksen ohella päteväksi syyksi liiton purkamiselle. Kuitenkaan kaikki karanneiden merimiesten

vaimot eivät hakeneet avioeroa. Niillekin jotka siihen päätyivät, avioero ei ollut selviytymiskeinoista ensisijaisin. Tutkimukseni aineistossa merimiesten vaimot odottivat yhtä kauan kuin Penelope. Eron hakemisessa viivyttely saattoi kertoa siitä, että aikalaiset mielsivät avioeron häpeälliseksi, mutta paljasti myös sen, että perhe saattoi pysyä toimeentuloyksikkönä myös rikkonaisena. Eroa oli syytä hakea lähinnä, jos uudelleenavioituminen vaikutti todennäköiseltä. Uutta avioliittoa edeltävät vuodet tai vuosikymmenet naiset sen sijaan elättivät itsensä ja alaikäiset lapsensa omalla työllään.

Naisten perheenelättäjyyden jäljillä

Perheiden monimuotoisuuden sekä paikallisten instituutioiden ja perheiden välisen vuorovaikutuksen ohella kolmas teema, jonka tutkimukseni nostaa esiin, liittyy naisten työn historiaan. Merimiesten palkkaus sekä merimieshuoneen tarjoama sosiaalinen turva ottivat perheenjäsenet huomioon, mutta vaimojen ei silti ajateltu odottavan laivan paluuta vailla tointa. Heidän työpanoksensa perheenelättämiseksi oli itsestään selvää niin esivallan kuin perheiden itsensä silmissä.

Tässä mielessä ajatus siitä, että moderni aika toi naiset työmarkkinoille, on erheellinen. Suomessa naisten työmarkkinoille osallistumista on systemaattisesti mahdollista seurata vasta 1800-luvun loppupuolelta lähtien, jolloin kansallinen tilastotuotanto alkoi. Tilastoissakin naisten työmarkkinaosallistuminen jää vaillinaiseksi, sillä kattavimmin tilastoissa seurataan naisten osuutta teollisuustyössä (Vattula 1989). Naisten työstä todistavat lähteet ovat suurelta osin fragmentaarisia. Naiset työskentelivät yleensä ilman ammattinimekkeitä, työsopimuksia tai säännöllistä palkkaa. Työssä yhdistyivät kotitalouden ylläpitäminen ja tuottava työ. Toisaalta maatalousvaltaisessa ja ammatillisesti vain vähän eriytyneessä yhteiskunnassa suuri osa miehistäkin elätti itsensä niin sanotuilla epävirallisil-

la työmarkkinoilla ja pirstaleisin toimeentulokeinoin ilman että tehdystä työstä jäi todisteita dokumentteihin (Heikkinen 1997).

Merimiehetkin työskentelivät laivatyön ohella muissa tilapäistöissä etenkin, jos he jäivät talveksi maihin tai työnsaannin tyrehtyessä Krimin sodan (1853–1856) aikana. Toimeentuloponnistuksissa käteisen rahan ohella tavara ja palvelukset vaihtuivat velaksi tai toista tavaraa ja palvelusta vastaan (ks. myös Hemminki 2014). Erityisesti naisten päivittäinen työ sai usein korvauksensa vaihdantataloudessa. Vuokra, lastenhoito, ruoka ja polttopuut voitiin maksaa työllä, samoin kuin työ oli keino maksaa erääntyneet velat. Itsensä työllistävän pienyrittäjän toimintaa muistuttivat vuokralaisten emännöinti, leivonta, kaupustelu ja kapakanpito, joista viimeksi mainitut olivat kaupunkien maistraattien luvalla harjoitettavia naisten elinkeinoja. Merimiesten vaimot vastasivat kaupunkiyhteisössä kasvavien tuotteiden ja palvelujen kysyntään, mutta he myös loivat merielinkeinolle välttämättömiä edellytyksiä; kotitaloudet takasivat merityövoiman saatavuuden, osallistuivat laivanrakennukseen, purje- ja köysiteollisuuteen, orvoiksi jääneiden merimiesten lasten hoitamiseen, ruokahuoltoon ja puhtaanapitoon sekä valmistivat vientiin tarkoitettuja käsitöitä kotiteollisuutena.

Virallisten työmarkkinoiden katveeseen jäävä työ kuulostaa tuskin kenestäkään vain menneisyyden ilmiöltä. Historioitsija Jorma Kalela on huomauttanut, että säännöllisen toimeentulon riittämättömyyttä kaikille ei ole vieläkään otettu pysyvänä asiointilana, vaan käsitys täystyöllisyydestä normaalina olosuhteena siintele edelleen päättäjien tulevaisuushorisontissa. Useimmat tulonsiirrot, sosiaali- ja terveyspalvelut ja työaikalainsäädäntö perustuvat yhä oletukselle kansalaisen säännöllisestä palkkatyöstä. (Kanava 7/2014.) Määrä- ja osa-aikaistöistä, pienyrittäjyydestä sekä vuokra- ja keikkatyöstä elantonsa saavia on arvioitu tällä hetkellä olevan noin 700 000 henkilöä. Heitä on yksi neljästä suomalaismiehestä ja yksi kolmesta suomalaisnaisesta.

Tutkija Anu Suoranta Suoranta on tutkimuksessaan (2009, 2015) huomauttanut työelämän muistattaneen nykyistä silpputyökulttuuria vielä 1900-luvun alkupuolella. Hän on vaatinut, että edellä mainitut työllisyyden muodot alettaisiin nähdä osana valtavirtaa.

Naishistoria on alusta lähtien ollut naisten näkyväksi tekemistä menneisyyden toimijoina. Ala on vahvasti kiinnittynyt talous- ja sosiaalishistoriavetoiseen perhehistoriaan ja patriarkaatin käsitteen historiallistamiseen. Yksi sen merkittävimmistä kontribuutioista sukupuolentutkimukselle onkin ollut naisia alistavan patriarkaatin problematisoiminen – myös alistavan rakenteen sisällä on ollut liittäisiä hierarkioita. Naisten keskenään erilaiseen asemaan ja toimintamahdollisuuksiin vaikuttivat useat risteävät tekijät, kuten sosiaalinen asema, siviilisääty, ikä tai elämänhistoria. (Markkola & Östman 2014)

Tutkimukseni kiinnittyy tähän naishistorian traditioon. Olen pyrkinyt tuomaan esiin aiemmin näkymättömiä naisia, joiden kulttuurinen kuva on ollut rannalla surullisena ja passiivisena seisova kaipaa ja kaipauksen kohde. Toisaalta osoitan, että matalasta sosiaalisesta asemastaan ja aviomiehensä edusmiehisyyden alaisuudesta huolimatta merimiesten vaimot olivat aktiivista toimijoita kaupunkiyhteisössä. Merenkulkuyhteisölle tyypillinen naisten johtamien kotitalouksien suuri määrä on esimerkki tilanteesta, joissa miehen asema perheen päänä ja edustajana julkisissa yhteyksissä on vaatinut joustoa. Naimissa olevat naiset vaikuttivat ympäristössään taloudellisesti – eivätkä ainoastaan ne muutamat poikkeuksellisen vahvat kauppiaiden tai käsityöläisten lesket, jotka onnistuivat jatkamaan menestyksekkäästi miestensä liiketoimia.

2010-luvulla molempien sukupuolien läsnäoloa historiassa ei tarvitse erikseen perustella. Historiantutkimuksen haasteena pysyy silti vaikeus löytää naisten aktiivisuutta lähteistä. Naiset ovat kuitenkin läsnä silloinkin, kun näytetään puhuvan vain miehistä. Kun merimies karkasi laivasta, kyse ei ollut vain työantajaa kohtaan tehdystä rikkomuksesta,

vaan se vaati konfrontaatiota myös kotisatamaan jääneeltä perheeltä. Kun merimies anoi kaupungin johdolta lupaa pitää krouvia, elinkeinonharjoittajana oli todennäköisesti hänen vaimonsa – kotitalous oli kokonaisuus, joka toimi miehen nimissä. Aina naisten läsnäolo ei ole edes näin piilotettua, vaan he esiintyvät lähteissä omilla nimillään ja muissakin rooleissa kuin Penelopen tai Briitta Skrifwarsin kaltaisina miehensä odottajina. He ovat lähteissä, kun niitä vain tarkoin lukee.

Lectio Praecursoria

Pirita Frigrenin Suomen historian väitöskirja Kotisatamassa: Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 22.1.2016. Vastaväittäjänä toimi professori Kari Teräs Tampereen yliopistosta. Väitöskirja on luettavissa Jyväskylän yliopiston Jyx-julkaisuarkistossa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6511-2>

Kirjallisuus

- Burton, V. (1999) Whoring, drinking sailor: Reflections on masculinity from the labour history of nineteenth-century British shipping. Teoksessa M. Walsh (toim.) Working out Gender. Aldershot: Ashgate, 84–101.
- Davids, K. (2015) Local and global: Seafaring communities in the North Sea area, c. 1600-2000. International Journal of Maritime History 27 (4), 629-646.
- Heikkinen, Sakari (1997) Labour and the Market. Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850- 1913. Commentationes Scientiarum Societatis 51. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters: Finnish Academy of Science and Letters.
- Hemminki, Tiina (2014) Vauraus, luotto, luottamus: talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830. Jyväskylä Studies in Humanities 232. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5850-3>
- Herndon, R.W. (1996) The Domestic Cost of Seafaring. Town Leaders and Seamen's Families in Eighteenth-Century Rhode Island. Teoksessa M. Creighton & L. Norling (toim.) Iron Men, Wooden Women: Gender and Seafaring in the Atlantic World, 170-1920. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, 55–69.
- Hoffman, K. (1974) Merimieskirstusta eläkelaitokseen. Merimieseläkejärjestelmän historia vuosina 1748–1936. Merimieseläkekassan julkaisuja IV. Helsinki: Merimieseläkekassa.
- Häggman, K. (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaukiainen, Y. (1991) Sailing into twilight: Finnish shipping in an age of transport revolution 1860–1914. Studia Historica. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaukiainen, Y. (1997) Finnish and International Maritime Labour Markets in Age of Sail: Was there a Market? Teoksessa P. C. Van Royen; J.P. Bruijn & J. Lucassen (toim.) Those Emblems of Hell? European sailors and the Maritime Labour Market, 1570-1870. Research in Maritime History 13. St. John's, Newfoundland: International Maritime Economy History Association, 101–110.
- Lybeck, J. (2012) Rauman merimiesväestö purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta 1870-luvulle. Turku: Turun yliopisto.
- Markkola, P. (1994) Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Markkola, P. & Östman, A-C. (2014) Historian ja naistutkimuksen välissä: naishistoria Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin. Sukupuolentutkimus – Genusforskning [Naistutkimus – Kvinnoforskning] 27 (1), 44–56.

- Miettinen, Tiina (2012) Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Acta Universitatis Tamperensis 1756, Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8887-0>
- Norling, L. (2000) Captain Ahab Had a Wife – New England Women and the Whalefishery, 1720–1870. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.
- Ojala, J., Pehkonen, J. & Eloranta, J. (2013) Deserctions in nineteenth century Nordic Shipping: Modeling Quit Behavior. *European Review of Economic History*, 17 (1), 122–140.
- Pitkänen, K. (1981) Avioitumiskäyttötymisen muutokset teollistuvassa Suomessa. Teoksessa Y. Kaukiainen ym. (toim.) Kun yhteiskunta muuttuu – När samhället förändras. Sven Erik Åströmille omistettu juhlakirja. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 275–300.
- Pylkkänen, A. (2006) Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922. Teoksessa M. Rahikainen ja K. Vainio-Korhonen (toim.) Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73–94.
- Saarimäki, P. (2010) Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. *Jyväskylä Studies in Humanities* 138. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3830-7>
- Suomen väestö joulukuun 31. päivä 1865. Suomen Virallinen Tilasto (SVT) VI 1865 http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67349/vara1_1865.pdf?sequence=1
- Suoranta, A. (2009) Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimustyömarkkinakäytännöissä. Tampere: Vastapaino.
- Suoranta, A. (2015) Työmarkkinakäytännöt, sukupuoli ja legitimitetti. Luento Jyväskylän yliopistossa, YTKY102 Tasa-arvo työelämässä-luentosarjassa 5.11.2015.
- Tilly, L. A. & Scott, J. W. (1978) *Women, Work & Family*. London: Routledge.
- Topelius, S. (1866) Briitta Skrifwars. Näytelmä. Ilmestynyt ensimmäisen kerran jatkokertomuksensa Helsingfors Tidningar-lehdessä 1858.
- Uotila, M. (2014) Käsiyöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsiyöläisistä 1810–1840. *Jyväskylä Studies in Humanities* 237. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5943-2>
- Van der Heijden, M. & van den Heuvel, D. (2007) Sailors' families and the urban institutional framework in early modern Holland. *The History of the Family* 12 (4), 296–301.
- Vattula, K. (1989) Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Teoksessa L. Laine ja P. Markkola (toim.) Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino, 13–38.
- Voutilainen, M. (2016) Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine. *Jyväskylä Studies in Humanities* 287. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6627-0>